

Key words: assessment, costs, assets, production supplies, fair value, initial value, net realizable value, revaluation, active market, enterprise.

Манилич М.И., Бурдейна Л.В. ОЦЕНКА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ ПО СПРАВЕДЛИВОЙ СТОИМОСТИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель заключается в разработке и обосновании теоретических положений и практических рекомендаций по совершенствованию оценки производственных запасов по справедливой стоимости для нужд эффективного управления деятельностью предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В ходе исследования, в частности, применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; диалектического метода познания – для уточнения понятия справедливая стоимость производственных запасов; абстрактно-логический метод – для теоретических обобщений и формулирование выводов; метод группировки – для обработки аналитической информации; причинно-следственных связей, описания, конкретизации, формализации – для определения информационных потребностей пользователей в оценке производственных запасов предприятий по справедливой стоимости.

Результаты. Раскрыто экономическую сущность оценки производственных запасов по справедливой стоимости. Определены роль и место оценки производственных запасов по справедливой стоимости в процессе принятия управленческих решений. Выявлено, что в экономической литературе понятие «справедливая стоимость» употребляется весьма ограничено. Обоснованы методические подходы к оценке производственных запасов для обеспечения процесса управления предприятием.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении теоретических положений и разработке практических рекомендаций по оценке производственных запасов по справедливой стоимости, обеспечивает повышение уровня эффективности принятия управленческих решений.

Практическая значимость. Результаты исследования направлены на совершенствование оценки производственных запасов по справедливой стоимости и могут быть использованы в деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: оценка, стоимость, активы, производственные запасы, справедливая стоимость, первоначальная стоимость, чистая стоимость реализации, переоценка, активный рынок, предприятие.

УДК 338.43:631.15

*Кулик С.М.,
директор,
Тернопільська державна сільськогосподарська
дослідна станція ІКСГП НААН,
Сава А.П.,
к.е.н., с.н.с. науково-технологічного відділу,
Довгань О.М.,
м.н.с. науково-технологічного відділу,
науково-технологічний відділ аграрної економіки,
інформаційно-аналітичної роботи,
маркетингу і трансферу інновацій
Тернопільська державна сільськогосподарська ДС ІКСГП НААН*

ОЦІНКА СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Постановка проблеми. Реформування аграрного сектору економіки України значною мірою вплинуло на розвиток сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування із потужним виробничим, технічним та фінансовим потенціалом. Та найбільшого поширення набули різноманітні форми дрібнотоварного виробництва, що виробляють близько 60% валової продукції сільського господарства. Поряд із нерівною конкурентною боротьбою між цими двома категоріями спостерігається також різне їх ставлення до вирішення соціальних питань. В більшості випадків соціальна відповідальність суб'єктів господарювання або бізнесу – один із найслабших напрямів їх діяльності.

У вітчизняній практиці ведення аграрного бізнесу відсутні чіткі підходи до розуміння, впровадження соціально відповідальної поведінки сільськогосподарських підприємств, а також

уявлення про те, якими є етичні принципи сучасного бізнесу й економічні вигоди соціально відповідальної поведінки. Відповідно до цього проблематичним є здійснення оцінки стану соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері.

Саме тому, на наш погляд, виникає необхідність в обґрунтуванні методичного підходу до оцінки сучасного стану соціальної відповідальності аграрного бізнесу та визначення перспектив її розвитку для підприємств аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку теоретичних та методологічних засад розвитку соціальної відповідальності, формування принципів її реалізації у практиці ведення бізнесу, обґрунтування методики оцінки ефективності соціальної відповідальності на мікрорівні в сучасних умовах господарювання висвітлено у працях зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів: Г. Боуена, Н. Брюховецької, І. Булеєва, З. Галушки, Л. Грицини [2], І. Керолла, І. Комарницького, І. Ксьонжика, В. Кужель, О. Мазурика [3], В. Мальгіна, А. Меіра, М. Саенсуса [4], М. Фрідмана, А. Чупіса [6], В. Ярової тощо.

Проте в умовах економічної невизначеності, просування суб'єктів аграрного бізнесу на міжнародні ринки та дисбалансованого розвитку економічної і соціальної сфер методичний інструментарій оцінки ефективності соціальної відповідальності аграрного бізнесу досліджено фрагментарно, що вимагає наукового узагальнення, систематизації та визначення перспективних напрямів розвитку соціально орієнтованого аграрного виробництва.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтувати методичні підходи до оцінки стану соціальної відповідальності аграрного бізнесу та розробити напрями її розвитку в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертаючись до міжнародного досвіду розвитку соціальної відповідальності, можна визначити сукупний перелік показників (індикаторів), що можуть бути застосовані для оцінки окремих складових соціальної відповідальності аграрного бізнесу (надалі – СВАБ) та передбачає наступне:

- наукове обґрунтування діяльності у сфері СВАБ, що дозволяє забезпечити об'єктивність вибору напрямів та мінімізувати вплив факторів, що носять суб'єктивний характер;
- комплексність та широке охоплення складових при аналізі діяльності підприємств у сфері соціальної відповідальності;
- визначення орієнтирів покращення діяльності у даній сфері через формування нормативних (порогових) значень показників.

Загалом оцінка соціальної відповідальності бізнесу та ефективності соціальних інвестицій в світовій практиці базується на декількох підходах: за результатами нефінансової звітності та за допомогою індексного, рейтингового, якісного і кількісного методів [1].

Вивчення світових підходів і практик щодо оцінки соціальної відповідальності вітчизняними науковцями дозволило виокремити та узагальнити низку методичних інструментів.

Зокрема, у роботі Грицини Л.А. запропоновано проводити оцінку рівня соціальної відповідальності підприємства, яка базується на застосуванні системи нормативно-індикативного регулювання як сукупності показників, що визначають екологічну, суспільну, трудову та економічну складові її прояву, та передбачає поєднання розрахунку таксономічного показника як синтетичної величини, що складається з усіх ознак, які характеризують об'єкт дослідження та оцінку значень окремих показників [2].

Мазурик О.В. виділяє загальний якісний індекс соціальних інвестицій, який показує рівень комплексності соціальної діяльності підприємства, а до часткових показників відносить якісний індекс соціальних інвестицій для певного підприємства, що показує рівень комплексності соціальної діяльності підприємства [3, с. 128].

Відповідно до концепції соціальної відповідальності передбачено основні складові соціальної відповідальності підприємства, а саме: організаційне управління, права людини, трудові відносини, чесна операційна діяльність, захист навколишнього середовища, питання захисту прав споживачів, розвиток місцевих громад і співпраця з ними [4]. Тому окремі вчені пропонують проводити показник «ступінь соціальної відповідальності» на основі запропонованих концепцією соціальної відповідальності складових по принципу термометра [5].

Найбільш поширеними в науковій літературі є такі дуже узагальнені види оцінок ефективності програм соціальної відповідальності бізнесу:

- результативність = P / M – відношення отриманого результату до поставленої мети, що характеризує економічні зусилля підприємства щодо досягнення певного результату;
- економічність = P / B – відношення результатів до витрат ресурсів;
- доцільність = $M / П$ – відношення цілей до реальних соціальних проблем, що характеризує ступінь вирішеності реальних соціальних проблем [6].

В свою чергу, враховуючи обмеженість і відсутність у цих критеріях стратегічної направленості, Кужель В.В. пропонує низку якісних показників оцінки соціальної відповідальності бізнесу в аграрній сфері (табл. 1).

Таблиця 1

Показники якісної оцінки соціальної відповідальності аграрного бізнесу

Група показників соціальної відповідальності перед співробітниками	Група показників зовнішнього середовища	Група показників поведінки підприємства на аграрному ринку
<ul style="list-style-type: none"> - плинність кадрів; - оплата та умови праці у співставності із середньогалузевими; - структура людського капіталу в гендерному розрізі; - оцінка підприємства власними співробітниками 	<ul style="list-style-type: none"> - вплив та витрати підприємства на охорону природи; - використання вторинної сировини; - енергоємність виробництва; - штрафні санкції за перевищення екологічних нормативів 	<ul style="list-style-type: none"> - недобросовісна реклама; - штрафні санкції антимонопольного комітету; - сервісне обслуговування покупців; - кредиторська заборгованість; - рівень відповідності стандартам та сертифікація продукції; - участь у стратегічному розвитку регіону

Джерело: [7]

Аналізуючи дані таблиці 1, можна зробити висновок, що запропоновані групи показників відображають ступінь взаємовідносин аграрного бізнесу із природним, соціальним середовищем у наступних аспектах: економічній, трудовій, суспільній та екологічній відповідальності. Виходячи із цього, оцінка СВАБ повинна базуватися на системі показників діяльності окремих підприємств. Для найбільш повної і всебічної оцінки соціальної відповідальності необхідно скористатися комбінацією і якісних, і кількісних параметрів, що дозволить провести всебічну діагностику та оцінити ефект СВАБ.

Перелік показників оцінки екологічної, суспільної та трудової відповідальності, методика їх розрахунку, нормативні (порогові) значення показників (індикаторів) оцінки окремих напрямів прояву СВАБ та методика їх розрахунків у літературі пропонують визначати на основі аналізу діючих нормативно-правових актів, публікацій, які стосуються суміжних сфер та розкривають питання оцінки екологічної безпеки виробництва, оподаткування підприємства, відносин із різними групами зацікавлених сторін, управління та розвитку персоналу, процедури проведення фінансово-економічного аналізу.

В результаті загальний перелік показників, що визначають основні складові СВАБ, а саме його екологічну, суспільну трудову та економічну відповідальність, складається відповідно із 6, 11, 16 та 18 коефіцієнтів (табл. 2).

Таблиця 2

Загальний перелік показників оцінки рівня соціальної відповідальності

Види відповідальності	Система показників
1	2
Економічна відповідальність	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт зносу основних засобів. • коефіцієнт оновлення основних засобів. • коефіцієнт вибуття основних засобів. • коефіцієнт оборотності активів. • коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача). • коефіцієнт оборотності власного капіталу. • коефіцієнт поточної ліквідності. • коефіцієнт швидкої ліквідності. • коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності). • коефіцієнт покриття. • коефіцієнт фінансової автономії. • коефіцієнт фінансування. • коефіцієнт маневреності власного капіталу. • коефіцієнт концентрації позикового капіталу. • коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами. • коефіцієнт сплати дивідендів. • коефіцієнт рентабельності активів. • коефіцієнт рентабельності власного капіталу. • коефіцієнт рентабельності діяльності.

продовження табл. 2

1	2
Екологічна відповідальність	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт сплати екологічних зборів. • коефіцієнт втрат підприємства від нераціонального природокористування. • коефіцієнт достатності витрат на природоохоронні заходи. • коефіцієнт ефективності витрат на природоохоронні заходи. • коефіцієнт екологічності продукції підприємства. • коефіцієнти відповідності обсягів викидів шкідливих речовин їх гранично допустимій концентрації.
Суспільна відповідальність	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт податкового навантаження. • коефіцієнт приросту податкових платежів на одиницю приросту фінансового результату. • коефіцієнт якості продукції, робіт. • коефіцієнт благодійної діяльності підприємства. • коефіцієнт працевлаштування інвалідів. • коефіцієнт забезпеченості підприємств закладами соціальної інфраструктури. • коефіцієнт фінансування закладів соціальної інфраструктури. • коефіцієнт інформаційної відкритості. • коефіцієнт економічних втрат (штрафи). • коефіцієнт окупності витрат на збут. • коефіцієнт втрат від поставки неякісної продукції.
Трудова відповідальність	<ul style="list-style-type: none"> • показник вікового складу. • освітній рівень працівників. • коефіцієнт професійності персоналу. • коефіцієнт виробничого травматизму. • коефіцієнт фінансування заходів з охорони праці. • коефіцієнт відповідності умов праці санітарно-гігієнічним нормам. • коефіцієнт фінансування заходів щодо покращення санітарно-гігієнічних умов праці. • коефіцієнт соціальних витрат на одного працівника. • коефіцієнт неповної зайнятості. • коефіцієнт співвідношення темпів зростання середньої заробітної плати та продуктивності праці. • коефіцієнт зростання/зменшення рівня заробітної плати. • коефіцієнт заборгованості з оплати праці. • коефіцієнт відповідності рівня оплати праці на підприємстві середньому рівню оплати праці по Україні. • коефіцієнт загальної плинності кадрів. • коефіцієнт освітньо-професійного розвитку працівників. • коефіцієнт витрат на професійне зростання працівників.

Джерело: систематизовано на підставі джерела [8]

Інші вчені пропонують рівень соціальної відповідальності підприємства розраховувати за допомогою інтегрального показника, що відображає ступінь відповідності фактичного рівня соціально відповідальних витрат підприємства в порівнянні з прийнятою базою. До складу основних видів соціальних витрат пропонується включити: витрати на оплату праці, єдиний соціальний внесок, витрати на «соціальний» пакет і розвиток персоналу, податки й збори в бюджет, поточні соціальні витрати, соціальні інвестиції, дивіденди. В основі розрахунків лежить обчислення співвідношень окремих видів соціальних витрат до чистого доходу від реалізації продукції (рис. 1).

При цьому у розглянутих підходах щодо проведення оцінки соціальної відповідальності передбачається реалізація трьох етапів:

- *перший* – визначення абсолютних величин соціальних витрат;
- *другий* – обчислення індивідуальних коефіцієнтів;
- *третій* – розрахунок комплексних коефіцієнтів у порівнянні з прийнятою базою (середнім чи найкращим підприємством).

Проаналізувавши існуючі методичні підходи до оцінки соціальної відповідальності аграрного бізнесу, слід наголосити на низці недоліків:

1. Окремі положення мають занадто теоретичний характер і не враховують особливості аграрного виробництва та його взаємозв'язок із природним і соціальним середовищем.

2. Запропонована громіздка система індикаторів оцінки різних видів відповідальності базується на загальноприйнятих аналітичних прийомах і практично нічим не відрізняється від методики проведення аналізу фінансового стану підприємства.

3. Більшість запропонованих методик стосуються алгоритму проведення оцінки на рівні окремого підприємства, що унеможливує її застосування на рівні регіону чи макрорівні, а застосування їх у комплексі, на наш погляд, є необхідністю.

4. Частина розроблених коефіцієнтів враховує лише один із напрямів відносин підприємства із зовнішнім середовищем, зокрема соціальним, що не повною мірою відображає комплекс зв'язків.

Коефіцієнт, що характеризує рівень соціальної відповідальності за окремим видом соціальних витрат ($k_{СВБ_i}$)	Алгоритм розрахунку коефіцієнта, що характеризує рівень соціальної відповідальності за окремим видом соціальних витрат
Коефіцієнт рівня витрат на оплату праці ($k_{оп}$)	$k_{оп} = \frac{\text{Сума витрат на оплату праці}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня витрат на «соціальний» пакет і розвиток персоналу (соціальні гарантії) ($k_{зп}$)	$k_{зп} = \frac{\text{Сума витрат на соціальні гарантії}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) до Пенсійного фонду ($k_{ЄСВ}$)	$k_{ЄСВ} = \frac{\text{Сума ЄСВ}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня сплати податків і зборів у бюджет ($k_{пз}$)	$k_{пз} = \frac{\text{Сума сплачених податків}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня поточних «соціальних» витрат ($k_{псв}$)	$k_{псв} = \frac{\text{Сума поточних соціальних витрат}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня соціальних інвестицій ($k_{сі}$)	$k_{сі} = \frac{\text{Сума соціальних інвестицій}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$
Коефіцієнт рівня сплати дивідендів ($k_{д}$)	$k_{д} = \frac{\text{Сума сплачених дивідендів}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}$

Рис. 1. Система коефіцієнтів, що відображають рівень соціальної відповідальності підприємств відносно базових величин

Джерело: [9]

Тому з метою всебічного аналізу стану і розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу на регіональному рівні у порівнянні з іншими галузями, допускаючи також оцінку СВАБ за окремими підприємствами та визначення інтегрального показника, нами запропоновано показники розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій Тернопільської області. Згідно цих показників можна робити певні висновки про вплив СВАБ на економічні, соціальні та екологічні складові життя регіону (табл. 3).

Таблиця 3

Окремі показники розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій Тернопільської області

Показник	Рік			2014 р. до 2012 р.	
	2012	2013	2014	+,-	%
1	2	3	4	5	6
Економічні показники					
Фізичний обсяг випуск (у фактичних цінах; млн.грн.) *	8785	10060	10029	1244	114,2
- темп зростання, % *	142,8	114,5	99,7	-43,1	x
- індекс до середнього рівня по економіці*	1,12	1,08	1,01	-0,11	x
Валова додана вартість (у фактичних цінах; млн.грн.) *	3448	3896	3925	477	113,8
- темп зростання, % *	146,2	112,9	100,7	-45,5	x
- індекс до середнього рівня по економіці*	1,17	1,05	0,96	-0,21	x
Виробництво продукції сільського господарства на одну особу, грн.	7368	7488	8557	1189	116,1
Виробництво продукції сільського господарства на 100 га сільського-сподарських угідь, тис.грн.	824,1	834,5	947,4	123,3	114,9

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (у постійних цінах 2010р.), тис. грн.	233,7	237,1	278,9	45,2	119,3
Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування, млн. грн.	793,2	78,8	-1826,5	-2619,7	-3,02 р.
- темп зростання, %	78,6	9,9	-23,2р.	-2398,6	х
- індекс до середнього рівня по економіці	0,14	0,36	1,19	1,05	х
Рентабельність операційної діяльності, %	13,5	5,6	-7,0	-20,5	х
- відхилення до середнього рівня по економіці, +/-	5,8	-2,7	-0,9	-6,7	х
Соціальні показники					
Кількість сільського населення, тис. осіб	603,5	599,6	595,6	-7,9	98,6
Частка сільського населення, %	56,2	56,0	55,8	-0,4	х
Припадає сільського населення на 1 особу міського населення, осіб	1,29	1,28	1,27	0,01	98,4
Природний приріст (скорочення), ‰:	-2,9	-3,7	-3,1	-0,2	х
- міського населення	0,9	-0,2	1,2	0,3	х
- сільського населення	-5,8	-6,4	-6,7	-0,9	х
Частка сільського населення з середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць нижчими, % *:					
- середнього рівня грошових доходів *	66,2	66,7	62,7	-3,5	х
- індекс до міського населення *	1,06	1,05	1,03	-0,03	х
- прожиткового мінімуму *	29,3	32,7	31,6	2,3	х
- індекс до міського населення *	1,42	0,98	1,14	-0,28	х
Частка оплати праці у структурі грошових доходів домогосподарств (у середньому за місяць у розрахунку на домогосподарство), % *:	39,3	35,6	41,9	2,6	х
- індекс до міського населення *	0,76	0,65	0,92	0,16	х
Трудові показники					
Зайняте населення у сільському господарстві, тис. осіб	143,6	148,3	130,0	-13,6	90,5
Наймані працівники у сільському господарстві, тис. осіб	15,0	14,6	14,4	-0,6	96,0
Частка найманих працівників, зайнятих, %:	10,4	9,8	11,1	0,7	х
- індекс до середнього рівня по економіці	0,22	0,21	0,23	-0,01	х
Середньомісячна номінальна заробітна плата по економіці, грн.:	2185	2359	2527	342	115,6
- у сільському господарстві	1800	2048	2260	460	125,5
- у % до середнього рівня по економіці	82,3	86,8	89,4	7,1	х
Частка витрат на оплату праці у структурі собівартості продукції, %	5,5	5,5	5,0	-0,5	х
Частка відрахувань на соціальні заходи у структурі собівартості продукції, %	2,0	2,0	1,9	-0,1	х
Екологічні показники					
Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн.м ³	49,7	51,2	52,3	2,6	105,2
Частка сільського господарства, %	68,4	71,3	72,0	3,6	х
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, тонн	2488,0	2680,6	2432,7	-55,3	97,8
Частка сільського господарства, %	11,9	16,9	29,5	17,6	х
Викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, тис. тонн	10,5	17,6	18,3	7,8	174,3
Частка сільського господарства, %	1,2	2,8	3,5	2,3	х

* Дані вказані за 2011-2013 рр.

Джерело: складено авторами на підставі джерел [10-13]

Дані таблиці 3 свідчать про те, що на практиці рівень запровадження принципів соціальної відповідальності представниками аграрного бізнесу має негативну тенденцію і не збігається з декларуванням їхньої позиції щодо цього процесу.

Так, отримані позитивні економічні результати підприємств аграрного сектору економіки Тернопільської області (темпи виробництва зростають – 114-116%, підвищується рівень продуктивності (119,3%) та рентабельності – становить більше 10%) мали б позитивно відобразитися на соціальній та екологічній сфері. Однак більшість із цих індикаторів відображають ситуацію до навпаки, хоча необхідно підкреслити, що СВАБ носить як прямий, так і опосередкований вплив:

1. Соціальні показники:

- кількість сільського населення постійно скорочується – 98,6%, а також їх частка – мінус 0,4%;
- підвищується природне скорочення чисельності сільського населення – мінус 0,9‰;
- збільшується частка населення, доходи яких нижчі за середній рівень (-3,5%) і прожитковий мінімум (2,3%), а порівняно із міським населенням ситуація ще гірша -0,03 та -0,28.

2. Трудові показники:

- знижується кількість зайнятих (90,5%) та найманих працівників (96,0%) у сільському господарстві;
- середньомісячна номінальна заробітна плата у галузі зросла лише на 25,5%;
- частка витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи у структурі собівартості продукції поступово знижується і становить відповідно 5,0 та 1,9.

3. Екологічні показники:

- галузь сільського господарства займає найбільшу частку у відведенні зворотних вод у поверхневій водній об'єкті (72,0%);
- постійно зростають обсяги викидів забруднюючих речовин (97,8%) і діоксиду вуглецю (174,3%).

Підтвердженням цих даних є висновки Федерації профспілок України, в якій стверджують, що, не дивлячись на велику кількість компаній, які позиціонують себе як соціально відповідальні, залишається низка проблем, про які всі знають, але вважають за краще не згадувати. Так, наприклад:

- за даними Державної служби статистики України, останні 15 років щорічно збільшується кількість працюючих в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам;
- на багатьох підприємствах до 80 відсотків машин, механізмів, іншого обладнання і транспортних засобів не відповідають вимогам безпеки;
- кожен п'ятий працівник в Україні отримує заробітну плату, нижчу за прожитковий мінімум;
- перевірки державної інспекції праці та профспілками на 95% перевірених підприємств було виявлено порушення законодавства про працю [14].

Якщо ж оцінювати ситуацію із СВАБ загалом, то існуюча політична та економічна нестабільність впливає на: скорочення витрат сільськогосподарських підприємств на проекти із соціальної відповідальності, які традиційно цим займалися; відмову представників аграрного бізнесу виділяти на соціальну відповідальність кошти, для яких ця діяльність є доволі новою. Однак, на нашу думку, у цьому присутній і позитив. Він полягає у тому, що аграрний бізнес, усвідомлюючи важливість та необхідність партнерських відносин з іншими учасниками СВАБ, більш якісно буде реалізовувати існуючі соціальні та екологічні проекти та уникне формалізму у формуванні стратегії її розвитку.

У питаннях розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу необхідно врахувати також важливу роль державної політики, адже саме від неї залежить становлення практично всіх елементів механізму її розвитку. Із цією метою необхідно розробити й реалізувати комплексну державну програму підтримки й стимулювання СВАБ, враховуючи також міжнародний досвід стимулювання представників бізнесу щодо розвитку соціальної відповідальності.

До цієї системи варто включити наступні елементи:

- поширення суспільної думки щодо значущості соціальної відповідальності аграрного бізнесу для соціального та економічного розвитку підприємства, громади і держави загалом;
- формування позитивної думки серед представників аграрного бізнесу відносно активної соціальної позиції у суспільстві;
- розроблення нормативно-правових документів із однозначним тлумаченням соціальної відповідальності, критеріями її виміру та формами застосування;
- унормувати систему преференцій для аграрних підприємств, що запроваджують політику соціальної відповідальності та реалізують соціально важливі соціально-економічні та екологічні програми;
- удосконалення та активне застосування податкового механізму, згідно з яким будуть визначені пільги в процесі реалізації соціальних програм;
- передбачити в законодавстві, що регулює розкриття інформації про нефінансові ризики діяльності підприємств, вимоги до суб'єктів господарювання у сфері соціальної відповідальності;

- розробити державні механізми стимулювання реалізації політики безперервного системного вдосконалення соціальної відповідальності підприємств.

Така система має орієнтуватися не лише на зменшення та запобігання негативним наслідкам діяльності представників аграрного бізнесу, а й на досягнення економічного, екологічного та соціального ефектів, що може розглядатися як основа підвищення конкурентоспроможності окремих підприємств і забезпечення стратегії їх розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з метою всебічного аналізу стану і розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу на регіональному рівні у порівнянні з іншими галузями, допускаючи також оцінку СВАБ за окремими підприємствами та визначення інтегрального показника, нами запропоновано показники розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій. На підставі зроблених висновків про вплив СВАБ на економічні, соціальні та екологічні складові життя регіону нами запропоновано напрями її стимулювання, що включає: поширення суспільної думки щодо значущості СВАБ; формування позитивної думки серед представників бізнесу відносно СВАБ; розроблення нормативно-правових документів у цій сфері; унормувати систему преференцій для аграрних підприємств; удосконалення та активне застосування податкового механізму; розробку державних механізмів стимулювання реалізації політики соціальної відповідальності підприємств.

Бібліографічний список

1. Гришова І.Ю. Імплементация принципів соціально – орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – №3(13). – С.13-21 – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html> – Дата доступу: жовтень 2015.
2. Грицина Л.А. Механізм формування корпоративної соціальної відповідальності в управлінні підприємством: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Леся Анатоліївна Грицина. – Хмельницький : Хмельницький нац. ун-т, 2009. – 20 с.
3. Мазурик О.В. Соціальний аудит: теоретичні засади та технологія застосування в Україні : [монографія] / Мазурик О.В. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2013. – 316 с.
4. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: посібник / Саснус М.А., Зінченко А.Г., Ляшенко О.М., Місько Г.А. (за науковою редакцією д.е.н., проф., засл. діяч науки і техніки України Редькіна О.С.). – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2011. – 480 с.
5. Кузнецова І.О. Моніторинг як складова процесу управління підприємством хлібопродуктів: теорія та методологія : монографія / І.О. Кузнецова. – Одеса: «Друкарський дім», 2009. – 228 с.
6. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: науково-методичне видання / [А.В. Чупіс, М.Х. Корецький, О.Л. Кашенко та ін.]. – Суми : Довкілля, 2001. – 404 с.
7. Кужель В.В. Методичний інструментарій системи соціальної відповідальності бізнесу агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Випуск 6. Ч.2. – С. 226-229.
8. Козирева О.В. Обґрунтування методичного підходу до оцінки корпоративної соціальної відповідальності фармацевтичного підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Козирева. – Режим доступу : <http://socpharm.nuph.edu.ua/files/2013/04/Art-K.pdf> – Дата доступу: жовтень 2015.
9. Огороднікова Н. Оцінка рівня соціальної відповідальності підприємств у системі управління ресурсами Пенсійного фонду України / Н. Огороднікова // Економіка. – 2012. – № 2(116). – С. 44-48.
10. Сільське господарство Тернопільської області за 2013 рік. Статистичний збірник / за ред. В.Г. Кирича. – Тернопіль : ГУС у Тернопільській області, 2014. – 216 с.
11. Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік. Статистичний збірник / за ред. Т.М. Грищук. – Тернопіль : ГУС у Тернопільській області, 2015. – 228 с.
12. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2013 рік. / за ред. В.Г. Кирича. – Тернопіль : ГУС у Тернопільській області, 2014. – 443 с.
13. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2014 рік. / за ред. Т.М. Грищук. – Тернопіль : ГУС у Тернопільській області, 2015. – 442 с.
14. “Соціальна відповідальність” – одне поняття, різне розуміння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/activity/economy-defence/47c571fbc3ff7>. – Дата доступу: жовтень 2015.

References

1. Grishova, I.Yu. and Shabatura, T.S. (2014), “Implementation of the principles of socially - oriented businesses in the plane of the economic potential of businesses”, *Ekonomika: realii chasu, Naukovyi zhurnal*, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html> (access date, October 2015)

2. Hrytsyna, L.A. (2009), "The mechanism of formation of corporate social responsibility in enterprise management", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Khmelnytskyi nats. un-t, Khmelnytskyi, Ukraine, 22 p.
3. Mazuryk, O.V. (2013), *Sotsialnyi audyt: teoretychni zasady ta tekhnolohiia zastosuvannia v Ukraini* [Social audit: the theoretical foundations and technology of application in Ukraine], monograph, Skhidnyi vydavnychy dim, Donetsk, Ukraine, 316 p.
4. Saiensus, M.A., Zinchenko, A.H., Liashenko, O.M., Misko H.A. (2011), *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: modeli ta upravlinska praktyka* [Corporate Social Responsibility: models and managerial practice], tutorial, Vyd-vo «Farbovani lyst», Kyiv, Ukraine, 480 p.
5. Kuznetsova, I.O. (2009), *Monitorynh yak skladova protsesu upravlinnia pidpriemstvom khliboproductiv: teoriia ta metodolohiia* [Monitoring as component of the process of enterprise management bread products: theory and methodology], monograph, "Drukarskyi dim", Odesa, Ukraine, 228 p.
6. Chupis, A.V., Koretskyi, M.Kh., Kashenko, O.L. et al. (2001), *Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyshcha pidpriemstva: naukovo-metodychne vydannia* [Evaluation, analysis, planning of financial situation of the enterprise: scientific and methodical publication], Dovkillya, Sumy, Ukraine, 404 p.
7. Kuzhel, V.V. (2014), "Methodical toolkit of systems social responsibility of business agri-food sector", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, issue 6, part 2, pp. 226-229.
8. Kozyrieva, O.V. (2013), "Substantiation of methodical approach to the evaluation corporate social responsibility of pharmaceutical enterprise", available at: <http://socpharm.nuph.edu.ua/files/2013/04/Art-K.pdf> (access date, October 2015).
9. Ohorodnikova, N. (2012), "Evaluation of the level of social responsibility of enterprises in management system of resources of the Pension Fund of Ukraine", *Ekonomika*, no. 2(116), pp. 44-48.
10. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Agriculture of Ternopil Region 2013*, Ternopil, Ukraine, 216 p.
11. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Agriculture of Ternopil Region 2014*, Ternopil, Ukraine, 228 p.
12. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Statistical Yearbook of Ternopil region 2013*, Ternopil, Ukraine, 443 p.
13. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Statistical Yearbook of Ternopil region 2014*, Ternopil, Ukraine, 442 p.
14. "'Social responsibility" - one concept, a different understanding" available at: <http://fpsu.org.ua/activity/economy-defence/47c571fbc3ff7>. (access date, October 2015)

Кулик С.М., Сава А.П., Довгань О.М. ОЦІНКА СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Мета - обґрунтувати методичні підходи до оцінки стану соціальної відповідальності аграрного бізнесу та розробити напрями її розвитку в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. Реалізація мети та завдань наукової роботи здійснена за допомогою наступних методів: системного підходу – при формуванні теоретико-методичних засад формування та реалізації принципів соціальної відповідальності аграрного бізнесу, узагальнення – при обґрунтуванні методичних підходів оцінки стану та розвитку соціальної відповідальності; економіко-статистичні прийоми – відображення основних параметрів економічного зростання та впливу соціальної відповідальності аграрного бізнесу на соціальні та екологічні показники розвитку сільських територій.

Результати. Обґрунтовано існуючі методичні засади оцінювання стану і розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу, здійснено критичний аналіз відображених у літературі системи показників визначення рівня соціальної відповідальності підприємств, запропоновано комплекс економічних, соціальних та екологічних індикаторів, якими характеризується вплив соціальної відповідальності на розвиток сільських територій.

Наукова новизна. Сформовано авторський підхід до застосування методичного підходу оцінки рівня соціальної відповідальності, проаналізовано її вплив на розвиток сільських територій регіону. Запропоновано основні напрями та мотиваційні механізми реалізації соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств в контексті забезпечення стратегічного розвитку сільських територій.

Практична значущість результатів дослідження визначається можливістю комплексної оцінки сучасного рівня соціальної відповідальності аграрного бізнесу; обґрунтування причин та наслідків реалізації соціальної місії сільськогосподарських підприємств, а також напрямів і мотиваційних механізмів її розвитку.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрний бізнес, аграрні формування, соціальна сфера, сільські території.

Kulyk S.M., Sava A.P., Dovhan O.M. ASSESSMENT OF THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL BUSINESS

Purpose. The aim of the article is to substantiate methodical approaches to the assessment of social responsibility of agricultural business and develop ways of its development in the modern conditions of manage.

Methodology of research. Implementation of the goals and objectives of the scientific work is carried out by using the following methods: a systematic approach – in the formation of theoretical and methodological bases of formation and implementation of the principles of social responsibility of agricultural business, generalization – in substantiation of methodological approaches to the assessment of the state and development of social responsibility; economic and statistical techniques – to reflect the main parameters of economic growth and the impact of social responsibility of agricultural business on social and environmental performance for development of rural areas.

Findings. It has been substantiated existing methodological principles of assessment of the status and development of social responsibility agricultural business, a critical review of reflected in the literature scorecard determining the level of social responsibility of enterprises has been conducted: the complex of economic, social and environmental indicators that define social responsibility impact on rural development were proposed.

Originality. It has been formed architectural approach to application of methodical approach of assessing the level of social responsibility, its impact on rural development in the region has been analyzed. The basic directions and motivational mechanisms for implementing social responsibility of agricultural enterprises in the context of a strategic development of rural areas were proposed.

Practical value. The practical significance of the research results is determined by the possibility of comprehensive assessment of the current level of social responsibility of agricultural business; substantiation of the causes and consequences of realization of social mission of agricultural enterprises, as well as directions and motivational mechanisms of development.

Key words: social responsibility, agricultural business, agricultural formation, social sphere, rural territories.

Кулик С.М., Сава А.П., Довгань О.М. ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АГРАРНОГО БИЗНЕСА

Цель - обосновать методические подходы к оценке состояния социальной ответственности аграрного бизнеса и разработать направления ее развития в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Реализация целей и задач научной работы осуществлена с помощью следующих методов: системного подхода - при формировании теоретико-методических основ формирования и реализации принципов социальной ответственности аграрного бизнеса; обобщение - при обосновании методических подходов оценки состояния и развития социальной ответственности; экономико-статистические приемы - отражение основных параметров экономического роста и влияния социальной ответственности аграрного бизнеса на социальные и экологические показатели развития сельских территорий.

Результаты. Обоснованно существующие методические основы оценки состояния и развития социальной ответственности аграрного бизнеса, осуществлен критический анализ отраженных в литературе системы показателей определения уровня социальной ответственности предприятий, предложен комплекс экономических, социальных и экологических индикаторов, которыми характеризуется влияние социальной ответственности на развитие сельских территорий.

Научная новизна. Сформирован авторский подход к применению методического подхода оценки уровня социальной ответственности, проанализированы ее влияние на развитие сельских территорий региона. Предложено основные направления и мотивационные механизмы реализации социальной ответственности сельскохозяйственных предприятий в контексте обеспечения стратегического развития сельских территорий.

Практическая значимость исследования определяется возможностью комплексной оценки современного уровня социальной ответственности аграрного бизнеса; обоснование причин и последствий реализации социальной миссии сельскохозяйственных предприятий, а также направлений и мотивационных механизмов ее развития.

Ключевые слова: социальная ответственность, аграрный бизнес, аграрные формирования, социальная сфера, сельские территории.